

## A közoktatásfejlesztés kistérségi lehetőségei

– HELYZETKÉP EGY SZABOLCS-SZATMÁR-BEREG MEGYEI KISRÉGIÓBAN –

Jelen dolgozatban egy 1996-os adatfelvétel tapasztalatait és eredményeit ismertetjük. Az adatfelvétel célja *pontos helyzetkép felvázolása* volt a végett, hogy tiszta képet nyerjünk egy kistérségben arról, hogy az ott élőknek milyen ismereteik vannak az átalakulás alatt álló magyar közoktatási rendszerről és várható következményeiről. E vizsgálat célja a „helyzetkép” regisztrálásán túl az volt, hogy a települések, az egyes régiók és a megye lehetséges döntéshozói számára felvázoljuk azt a helyzetet, melyet döntéseiknél figyelembe vehetnek. Dolgozatunkban a kutatási beszámolók logikáját és megközelítésmódját követjük.

A kutatás előkészítésére 1996. tavaszán került sor. A kutatáshoz használt kérdőív végleges változatát a MPI munkatársai és egy nagyobb grémium is lektorálta a közoktatás szakmai igényei szerint. A kérdőíves adatfelvétel 1996 májusának utolsó hetében történt, a mátészalkai régió 16 településének iskoláiban. A kérdőívvel *önkitöltős formában* dolgoztak a megkérdezettek. A kutatáshoz használt 500 kérdőívből 399 érkezett vissza, s ez önkítöltős kérdőívek esetében kifejezetten jó arány. Az kérdőívek nagyarányú visszaérkezésében az érintett iskolák aktív segítségével és a probléma által involvált szülők motiváltsága sokat segített.

A kutatásba bevont „kistérségi” nem felel meg sem a statisztikai, sem a fejlesztési régióknak. E „kistérségi” az adatfelvétel céljából és a *hasonló feltételek miatt kezeltük egységesen*. Bár – ahogy jeleztük – a kistérségi sem a statisztikai, sem a fejlesztési régiókkal nem esik egybe. természetes központjának Mátészalka tekinthető, különösen a középfokú oktatást illetően. A kistérség Szabolcs-Szatmár-Bereg megye szatmári területén, annak a nyugati részén helyezkedik el.

A megye az ország egyik legelmaradottabb területe. A kistérség a megyén belül is a fejletlenebbek közé tartozik. Gazdaságföldrajzilag meghatározó, hogy kiesik az országos jelentőségű forgalmi rendszerből, elkerülük a fontos vasútvonalak és közutak. A rendszerváltást követően ipari nagyüzemei leépültek, a mezőgazdaság a tulajdon átrendeződése miatt tökehiánnyal, eszköz- és szakértelemhiánnyal küzd. A fizetőképes kereslet alacsony szintje miatt a szolgáltatási ágazat az útkeresés állapotában van. Mindezek következtében a megyei átlagnál is lényegesen nagyobb a munkanélküliség. A jövedelemtermelés alacsony szintje miatt igen kevés az önkormányzatok adóbevétele, s ez fékezően hat a közoktatási intézmények fejlesztésének finanszírozására is.

A kistérség a trianoni békeszerződés előtt Szatmár megyéhez tartozott, melynek Szatmárnémeti volt a központja. A trianoni békeszerződés után a centrum szerepét Mátészalka vette át, amely a korábbi központ funkcióit csak fokozatosan volt képes felvállalni. Mátészalka közötti és vasúti közlekedési csomópont. Meghatározó a Nyíregyháza-Mátészalka-Csengerújfalu-Szatmárnémeti összekötő közút, amely a Románia felé irányuló forgalmat bonyolítja le. Az útvonal menti településeknél kimutatható az átmenő forgalom piacfejlesztő hatása. Ez a települések „külső képén” is látható, a lakosság gazdasági helyzetén érzékelhető (ide tartozik Mátészalka, Vaja, Ór, Jármí és Kocsord). Az e vonalból kieső települések közül ki kell emelni a dinamikusan fejlődő Nyírmeggyest.

A települések népességszáma alapján a térségben a nagy lélekszámú (pl. Nagyecsed, Vaja, Hodász) és a kistelepülések (Vállaj, Tiborszállás, Ór, Jármí) egyaránt megtalálhatók. A cigány lakosság száma és aránya egyes településeken (Kántorjánosi, Hodász, Ópályi) igen magas. Jelentősebb kisebbséget egy település esetében a svábok jelentenek még (Vállaj). A kutatás igényei szerint

kialakított kistérségben 56.019 fő (SzSzB Megye Stat. Évkönyve, 1996., a továbbiakban is), a megye lakosságának 9,8 %-a él. A központi szerepet ellátó Mátészalka lakossága 18.478 fő. A kistérség általános iskolásainak a száma 6600 fő, a megye tanulóinak a 10,1 %-a, s ez megfelel a kistérség népességi arányának a megyén belül. Az érettségit adó középfokú oktatásban tanulók száma ezzel szemben *alulreprezentált*, hisz az itt működő középiskolákba 1141 tanuló jár, s ez a megfelelő megyei adat 6,6%-a, míg a szakiskolai és szakkunskásképzős tanulók aránya *felülreprezentált*, a megye szakkunskástanulóinak a 15 %-a tanul a kistérség iskoláiban. E mutatók is azt jelzik, hogy a változások a szakképzés területén várhatók, szoros összefüggésben a szakképzés rendszerének országos átalakulásával.

Mindezek meghatározóak az iskolarendszert illetően. Az iskolaközpont *Mátészalka*, nagy gimnáziumával, amely szakközépiskola is, egy szakközépiskolával és két szakközépiskolával – szakiskolával. A szakképző intézmények profílját átalakulóban van, igazodva a gazdaság igényeihez. A középiskolákat egy önálló és két iskolához kapcsolt kollégium szolgálja. Az általános iskolák hét egységbe szerveződnek, melyből egy gyógypedagógiai intézmény. Ezen kívül a középiskolákat egy önálló és két iskolához kapcsolt kollégium szolgálja. A felsoroltakon túl Mátészalkán zeneiskola is található.

A vizsgált régió középiskoláinak a kapacitása elegendőnek látszik a korosztály tanulói létszámának befogadására; ugyanez nem mondható el a taneszközökről, hisz az oktatás szélesebben értelmezett infrastruktúráját (a tanteremek számának a kivételével) fejleszteni kell. A régióközpont Mátészalka mellett Nagyecsedben van középiskola, mely egyházi gimnázium, felfutó tanulói létszámmal.

A legkisebb települések is önállóan működtetnek nyolc évfolyamos általános iskolát, melyekben az alacsony tanulói létszám miatt a fajlagos ráfordítás igen magas. A jövő dönti el, hogy képesek-e ezek az önkormányzatok ilyen helyzetben korszerű iskolát fenntartani, vagy megelégszenek a hat évfolyamos iskolával, illetve társulnak más fenntartóval a feladat ellátásra. Az iskolák helyzetében nagy különbségek mutatkoznak. Teljes szakos ellátottság csak Mátészalka és Nyírmeggyes iskoláiban található. Nagy hiány van a nyugati nyelvet, kémiát, technikát, rajzot, éneket és testnevelést oktató tanárokból. Mindenütt hiányzik a logopédus, pszichológus és sok helyen a könyvtáros is.

A régió iskoláinak épület ellátottsága (tanterem, tornaterem) jó, a taneszköz ellátottság viszont igen rossz. Nem felelnek meg a feladatoknak a könyvtárak sem: állományuk elavult, a helyiségük gyakran nem önálló könyvtár, vagy ha az, kis alapterületű. A régió iskoláinak és iskolai könyvtárainak az informatikai eszközellátottsága igen hiányos.

### A kutatás mintája

A mintaválasztás véletlen mintaválasztással történt, és a mintaválasztási egységet az iskolába járó családok-háztartások jelentették. A kérdőív kitöltésére valamelyik szülőt kértük fel, hisz célunk a családoknak az iskolával és az iskolaszervezettel, valamint a továbbtanulással kapcsolatos motívációinak a megismerése volt.

*A mintabeli anyák és apák iskolai végzettsége %-ban (1.sz. táblázat)*

| A végzettség szintje      | Any  | Apa  |
|---------------------------|------|------|
| Nyolc osztálynál kevesebb | 2,0  | 1,0  |
| Nyolc általános           | 23,6 | 14,3 |
| Szakkunskásképző          | 19,5 | 46,6 |
| Érettségi                 | 35,6 | 24,0 |
| Felsőfokú                 | 17,0 | 10,3 |
| Nem válaszolt             | 2,3  | 3,3  |

1. sz. táblázat

A mintába került szülők iskolai végzettsége közötti különbségek megfelelnek az országos adatoknak: a férfiak között kevesebb az alacsonyabban és a magasabban végzett, a nők között több az érettségizett, ebből következően jelentős az iskolai végzettség szempontjából vegyes típusú házasságok aránya, ami a gyerekek továbbtanulását befolyásoló tényező.

*A mintabeli anyák és apák foglalkozása %-ban (2. sz. táblázat)*

| Foglalkozás               | Anya | Apa  |
|---------------------------|------|------|
| Munkanélküli              | 10,5 | 12,0 |
| Nyugdíjas, rokkant ny.    | 9,5  | 12,5 |
| Mezőgazdasági fizikai     | 0,3  | 0,3  |
| Szaktmunkás               | 18,8 | 35,3 |
| Betanított és segédmunkás | 9,8  | 4,3  |
| Szellemi dolgozó          | 15,5 | 4,3  |
| Értelmiségi               | 14,0 | 8,8  |
| Vállalkozó                | 5,0  | 11,8 |
| Háztartásbeli, eltartott  | 11,3 | -    |
| Nem válaszolt             | 6,0  | 8,8  |

*2. sz. táblázat*

A foglalkozás szerinti megoszlás adatai is a szaktmunkás férj, szellemi dolgozó feleség „vegyes”- házasságra utalnak. Az anyák között több a szellemi dolgozó és az értelmiségi, kevesebb a munkanélküli és a nyugdíjas, míg az apák jelentős része szaktmunkás, és kétszer annyi közöttük a vállalkozó, mint az anyák között.

#### **A kutatás eredményei**

A kutatás eredményeit a kérdőív által érintett „dimenziók”, problémakörök alapján tárgyaljuk. Megállapításainkat az alpmegoszlások és a szignifikáns eredmények alapján közöljük.

#### **Kulturális mutatók**

Az adatfelvétel magába foglalta néhány kulturális mutató vizsgálatát is. A mutatók egy része a megkérdezettek kulturális aktivitását, másik része az eszközökkel való ellátottságot jelezte. Az aktivitásmutatók alapvetően az iskolai tevékenységekhez kötődő jellegűek voltak.

*Kulturális aktivitás a válaszok százalékarányának a tükrében (3. sz. táblázat)*

|                   | Könyvtári tag | Kulturális egyesület tagja | Iskola énekkar-tagja | Irodalmi színpad tagja | Sportegyesület tagja |
|-------------------|---------------|----------------------------|----------------------|------------------------|----------------------|
| Valamelyik gyerek | 43,9          | 2,8                        | 18,5                 | 7,3                    | 11,5                 |
| Minden gyerek     | 7,3           | 0,3                        | 1,5                  | 0,5                    | 2,0                  |
| Anya              | 0,5           | 0,8                        | 0,3                  | 0,3                    | 0,5                  |
| Apa               | 0,5           | 0,5                        | -                    | 0,3                    | 2,0                  |
| Mindkét szülő     | 0,5           | 0,3                        | -                    | -                      | 0,3                  |
| Szülő és gyerek   | -             | 0,5                        | -                    | -                      | 1,0                  |
| Senki             | 11,5          | 95,0                       | 79,7                 | 91,8                   | 82,7                 |

*3. sz. táblázat*

A kérdés sajátosságából – iskolai kulturális aktivitásra kérdezett – is következően alacsony kulturális aktivitást tapasztaltunk. Az egyes aktivitási formák választásai megfelelnek az országos

trendeknek: a gyerekek kulturálisan aktívabbak, mint a szüleik, és ez az *aktivitás az iskolához kapcsolódik*: korántsem mindegy tehát, hogy egy településen működik-e iskola, és ha igen, milyen színvonalon, milyen szolgáltatásokat képes nyújtani. A kulturális aktivitást a szülők iskolai végzettsége, és nem a településváltó alakította szignifikánsan, ami azt igazolja, hogy a településnagyságtól függetlenül, az iskola és a szülő együttesen alakítják a gyerek kulturális aktivitását.

*Kulturális eszközökkel való ellátottság, a válaszok %-ban (4. sz. táblázat)*

| Hány darab van a családnak |                    | Könyv                                          | Hanglemez | Magnó-kazetta | Video-kazetta | CD-lemez |
|----------------------------|--------------------|------------------------------------------------|-----------|---------------|---------------|----------|
| könyv, db.                 | egyéb eszközök db. | A háztartások (családok) hány százalékában van |           |               |               |          |
| - 100                      | 0- 10              | 28,6                                           | 2,8       | 3,0           | 8,8           | 3,0      |
| 100- 200                   | 10- 20             | 24,3                                           | 12,3      | 28,8          | 21,6          | 2,8      |
| 200- 400                   | 20- 30             | 15,3                                           | 4,8       | 18,5          | 12,8          | 0,3      |
| 400- 600                   | 30- 50             | 7,5                                            | 7,3       | 15,5          | 9,0           | 0,3      |
| 600-1000                   | 50- 70             | 3,0                                            | 1,5       | 4,3           | 3,0           | 0,3      |
| 1000                       | 70-100             | 3,0                                            | 3,5       | 10,5          | 2,8           | 0,3      |
| Nem választott             |                    | 18,3                                           | 67,9      | 19,0          | 42,1          | 93,5     |

*4. sz. táblázat*

A mutatók szerény kulturális eszközellátást jeleznek. Az adatok alapján a megkérdezettek körében alig van „házi könyvtár”, és a többi eszközből is keveset birtokolnak. Ennek nem az értelmiségi értékrend „számmonkérése”, hanem a kulturális tőke és az iskolai hátrányok szempontjából van jelentősége: az eszközökkel jobban ellátott családok gyerekei minden bizonnyal jobban szerepelnek az iskolai „versenyben”. Az elmondottakat igazolja, hogy a szülők iskolai végzettsége valóban szignifikáns az eszközellátottság mutatóival.

#### *A szabadidő és a pihenés*

A szabadidő felhasználása sokat elárul az egyes családok, társadalmi rétegek és régiók társadalmi helyzetéről. Általános tapasztalat, hogy sok, szabadon felhasználható idővel a magas státuszú társadalmi csoportok rendelkeznek, akik a szabadidőt rekreációra használják – különösen a szabadságot. Az alacsony státuszú társadalmi csoportok ezzel szemben „szabadidejükben” is gazdasági aktivitást folytatnak, szabadságukat több részletben veszik ki, és akkor sem rekreálnak – tehát (kulturális) hátrányaik többszörösen újratermelődnek. E kutatásban az iskolai teljesítmény és az iskolák színvonala szempontjából nem tekinthető mellékesnek a megkérdezettek szabadidő-felhasználása. Interjúalanyaink *40%-a veszi ki több részletben, és nem pihenési céllal a szabadságát*. Egytizede több részletben van szabadságon, amin pihen, és mindössze egytizede meg nyaralni. A válaszadók mintegy 40%-a soha nem volt még nyaralni! A válaszok alapján a 399 családból mindössze 26 nyaralt már külföldön.

Az interjúalanyok *gyerekeinek kétharmada szokott nyaralni*, főként a szülő nélkül. Felük rokonoknál nyaral – s ez kölcsönös, azok gyerekei hozzájuk jönnek –, másik felük az iskola szervezésében belföldön tölti a nyár egy részét. Az adatok statisztikai elemzése is igazolja az elmondottakat: minél városiasabb egy település, és minél iskolázottabbak a szülők, annál inkább egy tömbben veszik ki szabadságukat, és pihenéssel töltik a szabadságot (másként fogalmazva: szignifikáns összefüggés van a településtípus és a szülők iskolai végzettsége, valamint a szabadidő-felhasználás között).

## Milyen az az iskola, ahova az Önök gyereke jár?

Az egyes iskolák színvonalára vonatkozó véleményeket Likert-skálával mértük:

„Önök szerint milyen az iskola... (5.sz. táblázat)

|              | alsó tagozat-<br>ának a<br>munkája | felső tagozat-<br>ának a<br>munkája | felszerelt-<br>sége | tanárainak a<br>felkészült-<br>sége | Mennyire<br>viselik<br>szívükön a<br>gyerekek<br>sorsát? | Milyen<br>esélyei<br>vannak a<br>gyerekeknek<br>a tovább-<br>tanulásra? |
|--------------|------------------------------------|-------------------------------------|---------------------|-------------------------------------|----------------------------------------------------------|-------------------------------------------------------------------------|
| Fábiánháza   | 3,18                               | 2,81                                | 3,25                | 3,81                                | 2,93                                                     | 2,87                                                                    |
| Győrtelek    | 4,42                               | 3,42                                | 3,57                | 4,28                                | 4,28                                                     | 4,28                                                                    |
| Hodász       | 3,84                               | 3,10                                | 2,94                | 3,47                                | 3,26                                                     | 3,52                                                                    |
| Jármi        | 4,37                               | 3,12                                | 3,00                | 3,50                                | 3,87                                                     | 3,68                                                                    |
| Kántorjánosi | 3,15                               | 2,60                                | 2,45                | 3,35                                | 3,00                                                     | 2,95                                                                    |
| Kocsord      | 4,04                               | 3,08                                | 3,33                | 3,66                                | 4,33                                                     | 4,04                                                                    |
| Mátészalka   | 4,17                               | 3,27                                | 3,53                | 4,24                                | 4,00                                                     | 4,14                                                                    |
| Mérk-Vállaj  | 3,95                               | 4,04                                | 3,91                | 3,86                                | 3,95                                                     | 3,86                                                                    |
| Nagyecséd    | 3,75                               | 3,26                                | 3,08                | 3,86                                | 3,46                                                     | 3,68                                                                    |
| Nyírcsaholy  | 3,76                               | 3,47                                | 2,94                | 3,70                                | 3,05                                                     | 3,17                                                                    |
| Nyírmeggyes  | 3,65                               | 2,90                                | 2,85                | 3,85                                | 3,45                                                     | 3,60                                                                    |
| Ópályi       | 3,72                               | 3,22                                | 3,59                | 4,22                                | 3,81                                                     | 3,68                                                                    |
| Őr           | 4,20                               | 3,70                                | 3,50                | 4,00                                | 4,00                                                     | 3,20                                                                    |
| Tiborszállás | 3,66                               | 3,83                                | 3,16                | 4,00                                | 4,33                                                     | 4,00                                                                    |
| Vaja         | 3,56                               | 2,60                                | 3,24                | 3,80                                | 3,68                                                     | 3,56                                                                    |
| Mintaátlag   | 3,85                               | 3,19                                | 3,27                | 3,88                                | 3,69                                                     | 3,90                                                                    |

5.sz. táblázat

Mit mutatnak az adatok? A település általános iskolájára vonatkozó hat kijelentést természetesen eltérő módon értékelték a megkérdezettek. Általában megfogalmazható, hogy az egyes kijelentésekre, amik az iskolára vonatkoztak, „gyenge jó” és „közepes” „osztályzatokat” adtak.

Meglepő módon a továbbtanulás esélyeit jobbnak tartják, mint magát az iskolát, illetve az alsó és felső tagozatot. A válaszadók második helyre a tanárok felkészültségét tették – úgy tűnik, a *továbbtanulás esélyeit a szülők szerint leginkább a tanárok felkészültsége befolyásolja*. A tagozatok közül két település kivételével az *alsó tagozatok munkáját* tartják jobbnak, három település - benne a régióközpont Mátészalka – esetében több mint egy egész eltéréssel (100 fokozatú skálán az eltérés 35-40 % lenne!). A szülők úgy ítélik meg, hogy gyerekeik esélyeit az alsó tagozatok színvonala és a tanárok felkészültsége alapozza meg. A tanárok „gyerekszeretét” –mennyire viselik szívükön a gyerekek sorsát – alacsonyabbra osztályozták, bár itt is vannak kiugró értékek, pl. a tiborszállásiak véleménye úgy értékelhető, hogy az iskola közepes teljesítménye ellenére a tanárok felkészültsége és „emberi hozzáállása” ad esélyeket gyerekeiknek a továbbtanulásban. Az iskolák felszereltségét közepesnek ítélik meg a szülők, a régióközpontban is. A felső tagozatok munkája is közepesként jelenik meg a szülők értékítéletében. Az iskolájukra vonatkozó kijelentéseket mintaátlag szerint értékelő mérk-vállajaiak tartják legjobbnak felső tagozatuk munkáját.

A településsel való elégedettségére vonatkozó kijelentések skálaátlagaihoz –amelyek a település iskolájára globálisan vonatkoztak – lényegesen nem térnek el az iskolai munka területeire vonatkozó kijelentések skálaértékeitől, s ez a konzekvens vélemény jele. Az iskola működésére vonatkozó vélemények *alapvetően az anyák iskolai végzettségével mutatnak szignifikáns összefüggést*, és ez megmagyarázza a továbbtanulással összefüggő, még elemzendő adatokat is.

Hogyan értelmezhetőek a szülők „osztályzatai”? Az iskolák felszereltségére vonatkozó ítéletek nagy valószínűséggel a tényleges helyzetet írják le. A *felső tagozatok* munkájának alacsonyabb minősítését minden bizonnyal gyerekeik felső tagozatos érdemjegy-romlása magyarázza, hisz ha ezt a feltételezést nem fogadjuk el, magyarázhatatlanná válik, hogy miért tartják jobbnak a továbbtanulási esélyeket az iskola színvonalánál. Úgy tűnik, a tanárok felkészültsége és gyerekszeretete a soha ki nem aknázható „reziduális faktor”, ami ellensúlyozza a rossz felszereltséget és a mérsékelt színvonalat.

### ***Ki döntön a továbbtanulásról?***

A továbbtanulásra vonatkozó hat kijelentés a „ki dönt” és a „hol tanuljon” kérdésekre ad választ. A kérdőív kijelentései közül azokat fogadhatták el a megkérdezettek, amelyekkel egyetértettek. A válaszok sorrendje a kijelentésekre vonatkozó elfogadást jelzi (százalékban).

|                                                          |       |
|----------------------------------------------------------|-------|
| 1. A gyerek élete a sajátja, ő döntse el, hogy mit akar. | 40,6% |
| 2. Járjon szakközépiskolába.                             | 22,1% |
| 3. Járjon gimnáziumba.                                   | 17,5% |
| 4. Mindegy, mit választ, csak tanuljon tovább.           | 14,0% |
| 5. Tanuljon szakmát.                                     | 10,5% |
| 6. Ne tanuljon tovább, hanem dolgozzon.                  | 1,0%  |

A válaszok alapján a szülők meglehetősen permisszívek gyerekeik továbbtanulását illetően, hisz azt a kijelentést, hogy *a döntés a gyerek dolga*, a szülőknek csaknem a fele fogadta el.

A „hol tanuljon tovább” kérdés lehetséges válaszai jól jelzik az elmúlt évek továbbtanulási irányba bekövetkezett változásokat: a szülők a szakközépiskolát preferálják leginkább, és lényegesen háttérbe szorult a szakmunkásképző, ahol néhány éve még egy-egy korosztály kb. fele tanult tovább. A két, érettségit adó középiskola közötti különbség nagyjából megfelel a tényleges arányoknak. A továbbtanulási szándékot és irányt a települési és a szülői iskolázottsági változók alakítják szignifikánsan: minél iskolázottabbak a szülők, és minél közelebb van a település a városi központokhoz, annál inkább „magasabban”, színvonalasabban akarják iskoláztatni gyerekeiket.

### ***Hol és hogyan tanuljon a gyerek?***

#### ***Az iskolaköteles kor és a középiskola: Mit választanának a szülők?***

A szülők által választott lehetőségek a kutatás meghatározó eredményeit jelentik, és két vonatkozásban lényegesek az e dimenzióba tartozó kérdésekre adott válaszok: milyen terveik, továbbá elvárásaik vannak a szülőknek gyerekeik taníttatását illetően, valamint mennyire ismerik az átalakulóban levő közoktatást, és milyen információik vannak arról. A szülői szándékok és elvárások ismerete megkönnyíti az önkormányzatok tervezőmunkáját is. A kutatás lényeges eredményei nemcsak azt mutatják meg, hogy a szülőknek milyen szándékaik vannak, hanem felhívják a figyelmet egy alapvető tényre: *a szülőknek szinte semmilyen információi nincsenek az átalakulóban levő magyar közoktatás lehetséges szerkezetéről, és ez megnehezíti az önkormányzatok majdani munkáját is.* A közoktatás lehetséges szisztémájából és az „átléphetőségek” logikájából következően e dimenzió a kérdőív lebonyolultabb része; a kérdések szerkesztésekor figyelembe kellett venni az összes, lehetséges alternatívát. Ez a „nem választott” válaszlehetőség igen magas arányát eredményezte, ugyanakkor a „nem választott” „válaszok” nagy számát a lehetséges közoktatási szisztéma alacsony szintű ismertsége is magyarázza.

*Iskolatípusok és -fokok választásának sorrendje (csak, ha legalább ötven választották; f5):*

*Melyik lehetőséget választaná gyerekének:*

|                                                                                                 |     |
|-------------------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| 1. Az 1-8. osztályt járja lakóhelyükön.                                                         | 315 |
| 2. Járjon szakközépiskolába valamely környező településen.                                      | 94  |
| 3. Járjon szakközépiskolába a megyén belül.                                                     | 50  |
| 4. Ha gimnáziumba megy 4. osztály után, az 1-4. osztályt járja lakóhelyükön.                    | 49  |
| 5. Járjon gimnáziumba lakóhelyükön.                                                             | 40  |
| 6. Járjon gimnáziumba valamely környező településen.                                            | 40  |
| 7. Járjon szakközépiskolába lakóhelyükön.                                                       | 39  |
| 8. Járjon gimnáziumba a megyén belül.                                                           | 37  |
| 9. Járjon szakiskolába valamely környező településen úgy, hogy ott végzi a 9-10. évfolyamot is. | 35  |
| 10. Ha gimnáziumba megy 6. osztály után, az 1-6. osztályt járja lakóhelyükön.                   | 25  |
| 11. Járjon szakiskolába lakóhelyükön úgy, hogy ott végzi a 9-10. évfolyamot is.                 | 22  |
| 12. Járjon nyolcosztályos gimnáziumba valamely környező településen.                            | 20  |
| 13. Az 1-8. osztályt valamely környező településen.                                             | 13  |
| 14. Járjon nyolcosztályos gimnáziumba lakóhelyükön.                                             | 12  |
| 15. Járjon felekezeti gimnáziumba.                                                              | 12  |
| 16. Az 1-8. osztályt járja a megyén belül.                                                      | 8   |
| 17. Járjon hatosztályos gimnáziumba valamely környező településen.                              | 7   |
| 18. Járjon szakközépiskolába más megyében.                                                      | 7   |
| 19. Járjon szakiskolába a megyében úgy, hogy ott végzi a 9-10. évfolyamot is.                   | 6   |

Ahogy arra utaltunk, a szülők az általuk ismert oktatási rendszerben gondolkodnak, és ez természetes. A kérdőív által vázolt új szerkezet lehetséges alternatívái közül alig választottak, s ez az elkövetkező évek egyik alapkonfliktusát vetíti előre a szülők és az iskolafenntartó önkormányzatok között. Ez egyben azt is jelenti, hogy az új iskolaszervezet „megtanítása” alapvető feladat lesz a közeljövőben, amit nem a helyi önkormányzatoknak kell felvállalni, hisz azok egy jelentős része pénzügyi okok miatt minden bizonnyal ellenérdekeltek lesz, a lehető „legolcsóbb” megoldást választva az alternatívák közül.

Az adatok alapján a legtöbb településen a szülők leginkább azzal értenének egyet, ha gyerekeik nyolcosztályos iskolába járnának, helyben.

A nyolc-, illetve hatosztályos gimnáziumot a nyírcsahelyi és a nyírmeggyesi szülők fogadják el leginkább. A nyolc osztály elvégzését nem a lakóhelyükön: a hodászi, a jármi és a kántorjánosi szülők tudnák leginkább elfogadni. Más adatokat megerősítve a középfokú iskolatípusok közül a szakközépiskola akkor vonzó, ha valamely környező településen található. A 9-10. osztály elvégzését szakiskolában három település lakói fogadják el az átlagnál erősebben.

Jellegzetes összefüggés érvényesül a szülők iskolai végzettsége és a lehetséges iskolaválasztás között: minél magasabb a szülők iskolai végzettsége, annál kevésbé ragaszkodnak a „hagyományos” formákhoz. ám ennek az a magyarázata, hogy a magasabban kvalifikált szülők gimnáziumba és szakközépiskolába járatnák gyerekeiket, így a lehetséges „átlépések” problémája esetükben nem jelentkezik.

A kérdés sokváltozós – ún. variancia – analízise azt igazolja, hogy a választható iskolatípusra és irányra legnagyobb hatása a településnek van, lényeges még az anyák iskolai végzettsége, és viszonylag kevés szerepet játszik a kérdésben az apák iskolai végzettsége:

*Magyarázóerő\* (6. sz. táblázat)*

|                                            | Településváltó      | Anya iskolai végzettsége | Apa iskolai végzettsége |
|--------------------------------------------|---------------------|--------------------------|-------------------------|
| nyolc osztályos<br>gimnázium a környéken   | p: 0,006 m.e.: 8,9  |                          |                         |
| gimnázium helyben                          | p: 0,000 m.e.: 21,0 | p: 0,000 m.e.: 8,0       | p: 0,0002 m.e.: 4,4     |
| gimnázium a megyében                       |                     | p: 0,000 m.e.: 8,2       |                         |
| gimnázium<br>más megyében                  |                     | p: 0,000 m.e.: 6,7       |                         |
| felekezeti gimnázium                       |                     | p: 0,000 m.e.: 7,9       |                         |
| szakközépiskola<br>helyben                 | p: 0,000 m.e.: 17,5 |                          |                         |
| szakközépiskola<br>a környéken             | p: 0,002 m.e.: 9,5  |                          | p: 0,000 m.e.: 6,4      |
| szakiskola +<br>9–10. osztály, helyben     | p: 0,008 m.e.: 8,6  |                          |                         |
| szakiskola + 9–10.<br>osztály, a környéken | p: 0,023 m.e.: 7,7  |                          |                         |

\*magyarázóerő: a variancia analízisnél azt elemzik, hogy mennyiben magyarázza a független változó a függőt; ennek az értéknek 5%-nál nagyobbnak kell lennie.

p: szignifikanciaszint (a hipotézis érvényes, ha kisebb, mint 0.05)

*6. sz. táblázat*

A sokváltozós eredménnyel két összefüggésre hívják fel a figyelmet:

1. A település-változó nagy hatást gyakorol arra, hogy a szülőknek milyen elvárásai vannak az iskolával kapcsolatban. Ez érdekes dolog: valószínűleg a település *iskolá(i)jának a tényleges színvonala és a település „iskolarendszerének” a kiépültsége alakítja a véleményeket*. A kistelepülések lakóinak természetes, hogy gyerekük az általános iskola után elkerül hazulról, így ők – az adatok alapján – a 14-16 éves korban bekövetkező „váltás”-t elfogadják. A nagyobb, kiépültebb struktúrával rendelkező települések lakói pedig a *szerkezetet illető változásokra* nyitottabbak, hisz ők eleve több lehetőség közül válogathatnak.

2. A szülők iskolai végzettségének változója arra utal, hogy az *anyák hatása a gyerekek iskolai pályafutására összehasonlíthatatlanabban meghatározó, mint az apáké*. Ez azt is jelenti, hogy az átalakítás előtt álló iskolaszervezet *„célcsoportjai” sokkal inkább az anyák, mintsem az apák*.

**Mit és hol tanuljon a gyerekek?**

Ebben a dimenzióban a középfokú oktatás lehetséges továbbtanulási irányait elemeztük, ami lehetőséget ad az egyes iskolatípusok és képzési irányok, szakmák eltérő preferenciáinak a vizsgálatára.

*A szakiskola (szakmunkásképző)*

|                            |       |                           |      |
|----------------------------|-------|---------------------------|------|
| Gépgyártás                 | 2,8%* | Bőr, szőrme és cipőipar   | 0,5% |
| Egyéb vasipar              | 0,5%  | Ruhaipar                  | 2,5% |
| Villamosgép és szerelőipar | 4,0%  | Vegyés és szolgáltatóipar | 1,3% |
| Műszeripar                 | 2,5%  | Építőipar                 | 1,5% |
| Építőanyagipar             | 0,8%  | Növénytermesztés          | 2,0% |
| Vegyipar                   | 0,5%  | Állattenyésztés           | 2,3% |
| Faipar                     | 2,5%  | Élelmiszeripar            | 3,3% |
| Papíripar                  | 0,3%  | Kereskedelem              | 5,0% |
| Nyomdaipar                 | 0,3%  | Vendéglátás               | 6,0% |
| Textilipar                 | 0,8%  | Szállítás, posta          | 2,3% |

\*: A százalékos mutató azt jelzi, hogy a 399 válaszadóból hány százalék választaná gyerekének az adott szakmát.



Az adatok alapján a szülők három foglalkozás csoportok tartanak vonzónak, amit elfogadnának a gyerekeiknek: az ún. „tisztá”, egészségre nem ártalmas, „szép” környezetben folytatható foglalkozásokat, a hagyományos szakmákat és az egykor borraavalós szakmákat.

*A szakközépiskola (képzési irányok)*

|                           |       |                     |       |
|---------------------------|-------|---------------------|-------|
| Mechanikai                | 10,3% | Kereskedelmi        | 13,5% |
| Villamossági              | 9,0%  | Vendéglátóipar      | 8,8%  |
| Vegyészeti                | 5,8%  | Külker. ügyintézői  | 11,5% |
| Építési                   | 4,0%  | Közgazdasági        | 14,8% |
| Biológiai                 | 8,0%  | Egészségügyi        | 14,0% |
| Geológia-földmérés-vízügy | 2,8%  | Művészeti           | 5,0%  |
| Építőipar                 | 4,0%  | Humán szolgáltatási | 3,0%  |
| Mező- és erdőgazdasági    | 5,0%  | Idegenforgalmi      | 8,8%  |
| Hírközlési                | 9,0%  | Pedagógiai          | 9,3%  |
| Közlekedési               | 5,0%  | Közművelődési       | 4,5%  |
| Postaforgalmi             | 8,3%  |                     |       |

A szülők elsőik között a napjainkban „piacképes” szakmákat és képzési irányokat választanák gyerekeiknek; közgazdasági, kereskedelmi és külkereskedelmi területeken, valamint az egészségügy területén képzelik el gyerekeik jövőjét. A szakmunkásképzőkhöz képest sokkal inkább választanák a szakközépiskolákat, s ez különösen a hasonló képzési területeken szembetűnő.

*Gimnáziumi képzési irányok*

|                     |       |               |       |
|---------------------|-------|---------------|-------|
| Általános gimnázium | 10,3% | Humán tagozat | 10,0% |
| Nyelvi tagozat      | 18,8% | Informatika   | 10,5% |
| Biológia tagozat    | 12,3% | Művészeti     | 7,8%  |
| Matematika tagozat  | 9,3%  | Sport tagozat | 6,5%  |
| Reál tagozat        | 7,5%  | „O” évfolyam  | 1,5%  |

A gimnáziumot a szakközépiskolához hasonlóan sokkal inkább választanák a szülők gyerekeiknek, mint a szakmunkásképzőt. A speciális képességeket igénylő tagozatok mérsékeltebben vonzzák a szülőket. Leginkább nyelvi tagozatra küldenék gyerekeiket, és e mellett egyformán vonzónak tűnik az általános gimnázium, valamint a biológia és a humán tagozat, valamint az informatika.

A középfokú oktatási intézmények közül szembetűnő a szakmunkásképző iskolák alacsony választása, és ez megfelel az általános trendeknek. A szülőket a „divatos” és a piacképes szakmák és irányok vonzzák, a hagyományos szakmákat alig választanák gyerekeiknek: jól kirajzolódik a szolgáltatások, a harmadik szektor és az informatika területe.

**Mit igényelnének a szülők, és miért „áldoznának”?**

A szülők sokkal inkább igényelnének bizonyos lehetőségeket az iskolától, mint amennyire hozzájárulnának azok működéséhez. Ezt magyarázhatja a szülők anyagi helyzete, de az is, hogy az iskolai szakkörök és más lehetőségek évtizedekig ingyenesek vagy olcsók voltak.

„Mit igényelnének az iskolától...”

„Melyeknek a működéséhez járulnának hozzá anyagilag?”

(Az egyes kijelentésekre adott igen válaszok százalékában)

|                        |       |                        |       |
|------------------------|-------|------------------------|-------|
| 1. Idegennyelvoktatást | 77,4% | 1. Nyaraltatáshoz      | 32,5% |
| 2. Szakköröket         | 48,1% | 2. Nyelvoktatáshoz     | 30,1% |
| 3. Nyaraltatást        | 34,1% | 3. Korrepetáláshoz     | 9,6%  |
| 4. Korrepetálást       | 27,6% | 4. Zeneoktatáshoz      | 7,8%  |
| 5. Zeneoktatást        | 26,3% | 5. Szakkörökhöz        | 7,2%  |
| 6. Napköziotthon       | 18,8% | 6. Napköziotthonhoz    | 4,2%  |
| 7. Tanulósobát         | 16,3% | 7. Tanulósobához       | 2,4%  |
| 8. Irodalmi színpadot  | 15,3% | 8. „Egyébhez”          | 2,4%  |
| 9. Énekkart            | 13,8% | 9. Irodalmi színpadhoz | 1,8%  |
|                        |       | 10. Énekkarhoz         | 1,2%  |

Az igények és a működéshez való tényleges hozzájárulás szándéka közötti nagy különbség az egyes iskolákkal, illetve fenntartóikkal szemben az egyik nagy kihívás a közoktatás mai feltételei között; más szavakkal, a szülők *szociálpolitikai elvárásokat* fogalmaznak meg az iskolával szemben: az iskolák biztosítsanak olyan szolgáltatásokat, és nyújtsanak olyan lehetőségeket, amelyek működéséhez és fenntartásához ők maguk nem szándékoznak hozzájárulni. Két terület van, amelyet leginkább megfizetnének a szülők: a nyelvtanítás és a nyaralás, amelyet megközelítően hasonló súllyal igényelnének és fizetnének meg.

*Milyen szakkörbe járatná gyerekeit (a kérdésre adott válaszok százalékában, n=192)*

|                     |       |
|---------------------|-------|
| 1. Matematika       | 24,5% |
| 2. Számítástechnika | 16,1% |
| 3. Magyar           | 14,6% |
| 4. „Egyéb”          | 14,6% |
| 5. Fizika           | 6,2%  |
| 6. Angol            | 5,5%  |
| 7. Sport            | 5,5%  |
| 8. Történelem       | 4,7%  |
| 9. Biológia         | 4,1%  |
| 10. Kémia           | 2,6%  |
| 11. Orosz           | 0,5%  |
| 12. Német           | 0,5%  |

A szakkörök kedveltsége a szülők körében csak részben írja le a preferált ismeretköröket: a szülők sokkal kevésbé választanának gyerekeiknek nyelvi szakkört, mint amennyire egyébként fontosnak tartják a nyelvtanulást. Ezt azt is jelenti, hogy a nyelvtanulást az iskolák *alappfeladat*ként értelmezik, szemben a számítástechnikával, amelyet szakkörben is szívesen taníttatnának gyerekeikkel. Ezt igazolják az idegen-nyelvtanításra vonatkozó adatok is.

*Milyen nyelvet taníttatna gyerekének (a kérdésre adott válaszok százalékában, n=309)*

|             |       |
|-------------|-------|
| 1. Angolt   | 51,1% |
| 2. Németet  | 43,3% |
| 3. Franciát | 2,9%  |
| 4. Oroszt   | 1,6%  |
| 5. Olaszt   | 1,0%  |

A választott nyelvek sorrendje megfelel az országos adatoknak, és jól jelzi az igényeket.

*Milyen hangszeren taníttatná gyerekeit (a kérdésre adott válaszok százalékában, n=105)*

|            |       |
|------------|-------|
| 1. Zongora | 62,8% |
| 2. Hegedű  | 19,0% |
| 3. Fúvósok | 10,5% |
| 4. Gitár   | 6,7%  |
| 5. Ütősök  | 1,0%  |

### **Néhány záró gondolat**

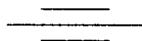
A vizsgálat legfőbb eredménye annak a ténynek a tudatosítása, hogy a megkérdezett szülőknek *szinte semmilyen ismeretük nincs az átalakulás előtt álló magyar közoktatásról*. Gyerekeikkel kapcsolatos terveikben az általuk jól ismert szisztémákban és mechanizmusokban gondolkodnak. Gyerekeik tanulását és főként továbbtanulását illetően tapasztalható a legnagyobb változás: a szakmunkásképző iskolák háttérbeszorulása a tervekben és elképzelésekben az érettségit is adó iskolák javára.

A régióban élő szülők fele elfogadná, ha településükön valamilyen ok miatt bezáró iskola helyett más településre kellene gyereket iskolába járatni. Jól kirajzolódik a régió központjának. *Mátészalkának* a természetes vonzása, ám nem zárja ki más települések elfogadását sem. A szülők, abban az esetben, ha településükön nem működne iskola, csak önkormányzati fenntartású iskolabuszszal fogadnák el a más településre ingázást.

A kutatás eredményei alapján megfogalmazható, hogy *súlyos helyi konfliktusok várhatók az iskolafenntartó önkormányzatok és a szülők között az ellenérdekelettség miatt*. Olyan pártatlan és minden szereplő által elfogadott intézménynek kellene az új oktatási szisztémát bemutató beszélgetéseket tartani, amelyik képes lenne közvetíteni és megértetni az új szerkezetet. Fontos feladat volna a települési önkormányzatok kistérségi együttműködésének koordinálása is, hogy az egyébként szegény települések ne aprózzák szét erőforrásaikat.

#### IRODALOM

- Csatári Bálint: A magyarországi kistérségek néhány jellegzetessége. MTA RKK-KTM PHARE Iroda, Kecskemét, 1996.
- Csüte András: Vidékfejlesztési megközelítések Magyarországon 1970-1997. Az új regionális politika. In: Szociológiai Szemle, 1997. 1. sz. 79-96.
- Enyedi György: Regionális folyamatok Magyarországon az átmenet időszakában. Hirschler Rezső Szociálpolitikai Egyesület, Budapest, 1996.
- Fehérvári Anikó-Liskó Ilona: Szervezetváltó iskolák a kilencvenes években. Oktatáskutató Intézet, 1996. (Kutatás közben sorozat)
- Fónai Mihály: A humán erőforrások helyzete. In: Társadalmi helyzetkép Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében 1996. MFÜ 1996, Nyíregyháza
- Mezei István: Területi különbségek a középfokú oktatásban. in: Educatio, 1997. Ősz 501-516.
- Nagy Mária: Tanárok, települések, régiók. In: Educatio, 1997. Ősz 516-526.
- Nemes Nagy József: Régiók, regionalizmus. In: Educatio, 1997. Ősz 407-424.
- Szekszárdi Júlia: Az iskola belső világa (Internet, 1997. dec. 30.)



DR. LÉGRÁDI LÁSZLÓ

Irányítástechnikai Szakközépiskola

Fűzfőgyártelep

## A jó és rossz közti különbségtétel és a NAT

Az Oktatásügyi Kormányzat tervbe vette a NAT felülvizsgálatát. Ehhez szeretnék adalékot szolgáltatni írással. A NAT Ember és társadalom műveltségterület tantárgyai közül a társadalomismeret és az emberismeret tartalmaz erkölcsi témákat és erkölcsi követelményeket. Például a társadalomismeret tantárgy alapkövetelményeiben olvashatjuk: „Adott esetben a jó és rossz cselekedetek megkülönböztetése” a 4. osztályos tanuló számára. Ez a követelmény akkor volna reális, ha a NAT tartalmazná az ehhez szükséges erkölcsi ismereteket is, így például az erkölcsi törvényeket, bűnöket és erényeket.

*A jó és a rossz fogalma:* A jó és a rossz kétféle értelemben használatos, relatív és abszolút értelemben. A relatív jó azt jelenti, ami nekem jó, az abszolút jó pedig, ami mindenkinek. Azonban az abszolút jó nem mindig és mindenki által ismerhető fel. Az abszolút jó az igazság, és ezt keresni kell.